

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu.

Čović, Borivoj

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/86e90245-aeec-4ea6-996e-76cd89ebb7fd>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

UDC 903.2/.5"637/638"(497.1)+572"653"(497.1)(082)

UDC Benac A. +012+937/938+807.5(082)

YU ISBN 86-7123-032-5

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA XCV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 27

ZBORNİK RADOVA
POSVEĆENIH AKADEMIKU
ALOJZU BENCU

Redakcioni odbor

Edina Alirejsović, Borivoj Čović, Milorad Ekmečić, Desanka Kovačević-Kojić

Glavni urednik

Borivoj Čović,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

NAPOMENE O SRPSKOHRVATSKOJ PALEOLITSKOJ TERMINOLOGIJI

MITJA BRODAR

Institut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana

Apstrakt. U velikom dijelu Jugoslavije gdje se govori srpski ili hrvatski poslije rata veoma su se razvila ili su na novo otpočela istraživanja paleolita. Istraživači iz raznih kulturnih centara su, svaki za sebe, stvarali paleolitske termine. Autor, uz neke primjere, upozorava da je ovakav stihijski razvoj doveo već do prilične zbrke. Zbog toga predlaže da se pristupi izradi ili zajedničke srpskohrvatske terminologije ili posebnih terminologija za srpski i hrvatski jezik.

Istraživanjima paleolitskih i mezolitskih stanica sakupljamo, osim drugih ostataka i različitih podataka, prije svega, oruđe tadašnjeg čovjeka. To oruđe je u pretežnoj mjeri izrađeno iz kamena. Malo pojednostavljeno rečeno udarao je s jednim kamenom o drugi i sa odbijanjem većih i manjih odbitaka postizao je željeni oblik. Za većinu alatki ne znamo tačno kako ih je upotrebljavao, ali vidimo da se forme uvijek iznova ponavljaju što sigurno znači da je to bilo namjerno. Možda se čini da je na tako primitivan način, samo udaranjem, moguće postići relativno mali broj različitih alatki. Stvarno stanje je upravo suprotno. Ako osnovnih tipova ima zaista samo nekoliko desetina, onda ide broj njihovih varijanti u stotine. Samo u početku bio je izbor skroman. Sa razvojem čovjeka, razvijala se je i izrada oruđa. Sastav alatki se tokom vremena mijenjao, pa nam taj sastav pokazuje kulturnu pripadnost. Teoretski je stvar jednostavna, ali je u praksi to mnogo puta veoma komplicirano.

Za nabranje nadenih predmeta i za diskusiju o njihovim karakteristikama potrebno je imati dogovorena imena pojedinih tipova i pojedinih dijelova artefakata da bi bilo moguće međusobno razumijevanje.

Neke alatke su dobile imena po nalazištu gdje su bile prvi put otkrivene ili gdje se nalaze u većem broju, neke su nazvane po vrsti posla za kojeg pretpostavljamo da su ga njima izvodili, za neke je ime

izabrano po njihovom obliku, a katkad i po nekim karakteristikama obrade. Da bi se stvorila neka internacionalna terminologija, n. pr. na latinskom jeziku, kako je to u biologiji, nikad nije pokušano.

Terminologija je bila i ostala problem svakog pojedinog jezika. Spomenimo još i to da se ni u jednom jeziku paleolitska terminologija nije stvorila odjednom. Može se reći da terminologija nastaje uporedo s istraživačkim radovima. Oni narodi koji su prvi počeli sa istraživanjima paleolita prvi su stvorili i svoje terminologije. Prije svih su to bili Francuzi, i njihovi termini su, može se reći, opće poznati i služe za međujezično sporazumjevanje.

U Jugoslaviji je istraživanje paleolita počelo u Krapini, i Gorjanović-Kramberger je uveo prve hrvatske termine. Između dva rata, u Sloveniji je dosta intenzivno istraživao S. Brodar i, uporedo sa novim nalazima, stvarao slovenačke termine. Dok su u svakom jezičkom području radili samo pojedinci, do nekih terminoloških problema nije ni moglo doći. Ali poslije drugog svjetskog rata ta situacija se počela polako mijenjati. U Sloveniji su već 1947. godine počela intenzivna istraživanja u koja su se uključila i dva nova istraživača. Pošto je rad bio više decenija uglavnom zajednički, pored drugih problema aktualna su bila i raspravljanja o terminološkim pitanjima kao i njihova rješavanja.

I u velikom dijelu Jugoslavije, koje označavamo kao srpsko-hrvatsko jezičko područje, isto tako su, brzo poslije rata, počela istraživanja i dovela do mnogih otkrića. Tu su radili i rezultate publicirali autori iz raznih kulturnih centara. Nekog dogovora nije bilo, pa je svaki po svojoj volji birao termine koji su mu u datom momentu bili potrebni. U takvim prilikama se postepeno stvarala situacija koja je danas, zbog mnogih nejasnoća, već prilično neugodna. U Makedoniji paleolitska istraživanja još nisu počela u dovoljnoj mjeri, pa terminološkog problema još nema.

Pogledajmo sada nekoliko primjera upotrebe srpskohrvatske paleolitske terminologije u praksi. Uglavnom će biti dovoljno, da prelistamo *Praistoriju jugoslavenskih zemalja I* (svugdje gdje je naveden samo broj stranice misli se na ovu publikaciju).

Naša struka obično se naziva paleolit. Drugi naziv paleolitik upotrebljavao je B. Gavela u svom članku *O paleolitiku Srbije* (Arheološki vestnik XIII/XIV, 1962—63, 85—99).

Za *biface* (franc.), *Faustkeil* (njem.) upotrebljava M. Malez naziv *ručni klin* (283), što je prevod njemačkog termina. Drugi autor Đ. Basler usvojio je termin *pestnjak* (333), koji je preuzeo iz slovenačke terminologije.

U inventarima paleolitskih stanica vrlo često se pojavljuje alatka koju Francuzi nazivaju *racloir*, Nemci *Schaber*, Slovenci *strgalo*. Druga vrlo česta alatka je *grattoir* (franc.), *Kratzer* (njem.), *praskalo* (slov.). U tekstu o slovenačkom paleolitu (koji je bio pisan na slovenačkom jeziku) prevodilac je upotrijebio za *racloir* srpskohrvatski termin *strugalica*. Za *grattoir* je upotrijebio na jednom mjestu (168) termin *strgalo*, a na drugom mjestu (172) termin *strugalo*. U obradi

hrvatskog paleolitika M. Malez kaže: »...uz razne tipove *strugala*, *grebala*...« (283). Iz cijelog teksta moguće je vidjeti da *strugalo* znači *racloir*, a *grebalo* je *grattoir*. Ali malo dalje navodi: »...raznim tipovima *strugala*, *strgala*, *grebalima*...« (290). Tu su sad tri termina i nikako nismo u stanju dešifrirati šta je tu autor mislio. Ako važi da je *strugalo* *racloir*, a *grebalo* *grattoir*, šta je onda *strgalo*? Da bi to mogla biti neka sasvim druga alatka, nije vjerovatno pošto ju je ubacio između *racloir*-a i *grattoir*-a. Osim toga, ne zna se koja bi to alatka mogla biti. Ali, na slijedećoj stranici kaže: »...gupčasta, nosasta i kljunasta *strgala*, zatim razna *strugala*...« (291). Iz toga se može zaključiti, da je za *racloir* zadržao termin *strugalo*, ali da je za *grattoir* napustio termin *grebalo* i umjesto toga napisao *strgalo*.

U tekstu o bosanskom paleolitiku Đ. Basler za *racloir* upotrijebio je riječ *strugalica* (335), a *grattoir* označava kao *strgalo* (338). U tekstu o Crvenoj stijeni upotrijebljena je riječ *strgač* (388) u takvom kontekstu da nikako nije moguće saznati na koju alatku se misli.

B. Gavela, u svom članku *O paleolitiku Srbije* na str. 94, *grattoir* označava kao *strugač*, a za *racloir* izabrao je termin *izduženi strugač*, što je već samo po sebi problematično. Spomenimo još termin *grebalica*, koji u već navedenom *Arheološkom vestniku* na str. 40 za *grattoir* upotrebljava Đ. Basler.

Nedavno je Lj. Đuričić (*Sistem prikupljanja podataka za analizu industrije okresanog kamena*, *Starinar* 36, 173—185, 1985) upotrijebila za *grattoir* isti termin kao B. Gavela dakle *strugač*, ali za *racloir* se odlučila drukčije i izabrala termin *strugalica*.

Ako prikažemo navedenu situaciju u tabeli, još se ljepše vidi kolika je tu zbrka nastala:

	<i>grattoir</i>	?	<i>racloir</i>	str.
prevodilac	<i>strgalo</i>		<i>strugalica</i>	168
slov. teksta	<i>strugalo</i>			172
M. Malez	<i>grebalo</i>		<i>strugalo</i>	283
	<i>grebalo</i>	<i>strgalo</i>	<i>strugalo</i>	290
	<i>strgalo</i>		<i>strugalo</i>	291
Đ. Basler	<i>strgalo</i>		<i>strugalica</i>	338, 335
		<i>strgač</i>		388
	<i>grebalica</i>			AV 13/14, 40
B. Gavela	<i>strugač</i>		<i>izduženi strugač</i>	AV 13/14, 94
Lj. Đuričić	<i>strugač</i>		<i>strugalica</i>	Star. 36, 181

Iz nalazišta Kadar navodi Đ. Basler, osim drugih tipova, i alatke sa zarezmom (343). A, na drugom mjestu (399), iste alatke označava kao »...atipična šila s konkavnim urezom na donjoj strani«. Na str.

400 piše Đ. Basler »...strgala ne lamini kombinirana na protivnom kraju kao šilo (*grattoir-burin, grattoir-percoir*)«. *Grattoir-burin* je jedan tip a *grattoir-percoir* je drugi, pa čitalac ne može znati šta je mišljeno pod šilom. Na strani 402 je termin *šilo* sa dostavkom u zagradi (*poincon*) upotrijebljen za jednu od koštanih alatki. Ali na strani 392 upotrijebljen je termin *ručno šilo*. Iz konteksta može se zaključiti da se radi o kamenom artefaktu. Da li je to tip koji M. Malez označava kao *ručni šiljak* (n. pr. 388) ili nešto drugo? Usput još primjedba, da oznaka *šilo* za kamene artefakte vjerovatno i u srpskohrvatskom jeziku nije adekvatna. U slovenačkoj terminologiji se termin *šilo* upotrebljava isključivo za neke koštane artefakte. Ako bi se u srpskohrvatskoj terminologiji odlučili da se termin *šilo* upotrebljava i za kamene artefakte, onda bi trebalo za koštane predmete koji idu u tu grupu obavezno dodavati riječ *koštan(a, o)*.

Na strani 399 čitamo: »*Lamine* — Vrlo malen broj odbitaka uskog tipa obrađen je retušom po jednom rubu«, i nekoliko redaka dalje, »*Odbici* uskog tipa su bez retuša...«. *Odbici* se obično ne dijele na uske i široke, a osim toga, u tipološkom smislu *odbici* nisu *lamine*.

Pojavljuje se, na primjer, i ovakav slučaj: Đ. Basler u pasusu *Odbici širokog tipa* piše »...zapaža se obrada jezgra prije nego je došlo do izbijanja pločice« (335). Pošto je spomenuta prethodna obrada jezgra, moglo bi se pomisliti da je to neka primjedba o *levallois* tehnici, ali to sigurno nije jer su *levallois odbici* u tom istom nabrajanju već ranije spomenuti. Kakva bi se pločica mogla izbiti kod odbitaka širokog tipa, ne može se zamisliti. U tom slučaju termin *pločica* za čitaoca je neshvatljiv. Ovaj primjer neka pokaže koliko je nužno da autor, kad upotrijebi neki nov termin, i tačno obrazloži na šta njime misli. Naravno, da autor može pojedine termine i mijenjati. U zbrci oko *grattoir-a* i *racloir-a*, možda se radi i o tome. Ali u tom slučaju mora obavezno navesti argumente zašto je to potrebno. To će biti još posebno važno kad bude jednom terminologija postavljena i usvojena.

Ako u navedenoj situaciji čitamo na str. 398 »...*lamine* s ostupljenim hrptom«, a malo dalje (399) »*Rezala s otupljenim hrptom*«, nije sasvim jasno šta su zapravo *rezala*, ostajemo u nedoumici da li su to dva termina ili se radi o štamparskoj grešci.

Osnovni smisao terminologije je bez dvojbe u tome da se istraživači međusobno razumiju. A ina još jedan dosta važan aspekt. Osim posve stručnih tekstova, postoji i popularna literatura. Kod nas je toga malo, pa se sa stranih jezika prevode razne knjige i članci. Prevodioci su lingvisti, pa nije moguće očekivati da poznaju pojmove i artefakte iz ledenog doba. Na primjer, u prijevodu *Historije čovječanstva I* na slovenački jezik prevodioci su sami izmišljali termine i nastao je katastrofalan tekst. Dakle, izrađena terminologija mora biti i publicirana da bi se spriječili takvi slučajevi.

Navedeni podaci ni izdaleka ne obuhvaćaju svu problematiku u vezi sa terminologijom ali mislimo da i ovo dovoljno ukazuje na potrebu prestanka dosadašnjeg stihijskog razvoja terminologije i akut-

nost rješavanja sadašnje situacije. Dosadašnje srpskohrvatske publikacije su samo nabrajale, i to mnogo puta vrlo sumarno, šta se u nekom nalazištu našlo. Do nekih tipoloških studija još nije došlo. Brojni nalazi, kojim će se sigurno pridružiti i novi, tražiće polako i takve studije, i tu će se pojavljivati novi terminološki problemi. Spomenuti prijedlog Lj. Đuričić kako treba dati karakteristike artefakata za analize računarom, dakle članak koji je posvećen drugom cilju, zapravo je važan i kao terminološki rad. Možda se tu već pokazuje početak novog odnosa prema terminologiji.

Kako smo u početku rekli, smatramo da se u dosad publikovanim radovima upotrebljavala srpskohrvatska terminologija. Gledano sa strane, bilo bi najjednostavnije da i ubuduće imamo samo jednu terminologiju za cijelo srpskohrvatsko jezičko područje. No, u slučaju jezika neko mišljenje sa strane nikako ne može biti kompetentno. U tom slučaju kompetentni su samo pripadnici određenog jezika. Oni moraju odlučiti da li će imati svaki svoju terminologiju, ili dolazi u obzir zajednička varijanta. U prvom slučaju radiće se dupli posao. Kod zajedničke varijante će biti potrebno mnogo dogovaranja i nužnog popuštanja i sa jedne i druge strane. Iz našeg iskustva, može se reći da izrada terminologije nikako nije lak posao. Dodajmo još napomenu da uspješanog rada ne može biti bez dobrog poznavanja paleolitske tipologije.

Da bi se spriječili nesporazumi, bilo bi korisno da se terminološki problem riješi što prije. Zbog toga, neka se izrečene primjedbe ne smatraju kao kritika prošlosti, nego kao dobronamjerno, možda još pravovremeno, upozorenje za budućnost.

REMARQUES SUR LA TERMINOLOGIE PALÉOLITHIQUE SERBO-CROATE

Résumé

Etudiant les stations paléolithiques on ramasse à côté des autres données les outils en pierre et en os. Pour faciliter la compréhension il faut formuler les termes pour différentes formes et certaines parties d'outils. L'auteur décrit la situation concernant la terminologie dans différentes régions linguistiques de la Yougoslavie. En Slovénie ces problèmes ont été résolus peu à peu et la terminologie courante correspond en général à l'état de science. En Macédoine il n'y a pas encore de recherches paléolithiques et il n'y a pas de problèmes avec la terminologie. La situation est spécifique dans une grande partie de la Yougoslavie marquée comme la région linguistique serbo-croate. Les auteurs de différents centres ont publié leurs recherches assez grandes dans les dernières décennies. Ayant en vue qu'ils n'ont pas communiqué entre eux, chaque auteur avait formulé lui-même les termes nécessaires. Ce développement élémentaire a provoqué une situation bizarre, ainsi qu'on emploie pour le même outil différents termes, le même terme marque différents outils etc. L'auteur a cité dans le texte différents exemples qui doivent indiquer la nécessité de changer cette situation. On propose de faire un accord parmi les représentants de la langue serbe et de la langue croate et de faire une terminologie commune serbo-croate ou une terminologie spéciale pour la langue serbe et une autre pour la langue croate.